

HERMANN ISTVÁN, IFJ.

A karthauziak Pápán

Adalékok a pápai házak és házbirtokosok történetéhez

A TÖRTÉNETI KUTATÁS számára régóta ismeretes, hogy Pápa házbirtokosai között a XVI. század elején jelen voltak a lövöldi (ma Városlőd, Veszprém megye) karthauzi szerzetesek.¹ Az Esterházy család pápai levéltárának pusztulása azonban, ahonnan a karthauziak házbirtoklására vonatkozó adatok származtak, e birtoklás mikéntjével kapcsolatban találgatásokra kárhóztatta a történészeket. A karthauzi rend, illetve a lövöldi kolostor kutatói megelégedtek a birtoklás pusztán tényének említésével,² míg Haris Andrea a pápai úgynevezett *Hosszú utca* telkeit és azok tulajdonosait rendszerező tanulmányában megkísérelte azonosítani a ház helyét.³ Bevezetőjében Haris Andrea felhívta a figyelmet a korai, azaz a XVI. századból származó szórványos adatok azonosításának, „helyhez kötésének” nehézségeire. Ennek következtében — állítása szerint — az egy plébániaház, illetve iskola 1510-es említésén kívül más XVI. századi adat telekhez kötését teljes bizonyossággal nem tudta elvégezni.⁴ A karthauzi-ház azonosításával mégis megpróbálkozott az 1735-ös telekkönyv⁵ egy bejegyzése alapján. Bár maga ez a bejegyzés is bizonytalan, s arra utal, hogy az utókor már nem volt tisztában a karthauziak házábanak pontos helyével,⁶ Haris Andrea — mivel a ciszterci rend pápai házához hozza a telekkönyv — elfogadta a két épület, pontosabban a két telek — amelyen a XVI. században a karthauziak háza, illetve amelyen a XVIII. században a ciszterciek háza⁷ állt — azonosságát.⁸ Ezzel ellentétben áll Reizner János közlése, aki a karthauziak házáról írva a következő

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani a Simon Péter Történeiszalápitválnak, amely folyamatos, évek óta tartó anyagi támogatásával hozzájárult nyugodt kutatási körülményeim kialakításához.

¹ Pápai házuk 1520-as kiváltságolásáról rövid regesztáiban hírt adott REIZNER János: *A gróf Esterházy család pápai levéltára = Történelmi Tár* (1893) 601–616. [a továbbiakban REIZNER 1893.] 608.

² NÉMETH Péter: *A városlőd-i karthauzi kolostor története és emlékanyaga I. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 19–20* (1993–1994) 367–382. [a továbbiakban NÉMETH 1993–1994] 378., és öt követve TÖRÖK József–LEGEZA László: *A karthauziak*. Bp., 2001. (Szerzetesrendek a Kárpát-medencében) 41.

³ HARIS Andrea, *Telkek és tulajdonosok. A pápai „Hosszú utca” krónikája a 17–18. században = BARDOLY István–LÁSZLÓ Csaba* (szerk.): *Tanulmányok Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára*. Bp., 1998. (Művészettörténet — Műemlékvédelem 10.) 343–371. [a továbbiakban HARIS 1998.]

⁴ HARIS 1998. 347. és 14. jegyzet.

⁵ A telekkönyvről lásd bővebben HARIS 1998. 346–347.

⁶ HARIS 1998. 367. 283. jegyzet.

⁷ A zirci ciszterciek pápai tartózkodásáról és házáról lásd BADÁL Ede: *A ciszterciek 18. századi zirci rezidenciái = BARDOLY István–HARIS Andrea* (szerk.): *Tanulmányok Détsy Mihály nyolcvanadik születésnapjára*. Bp., 2002. (Művészettörténet — Műemlékvédelem 11.) 427–440., hivatkozott rész 428–430.

⁸ HARIS 1998. 355. N. 53.

megjegyzést tette: „Az *elenchus* [ahonnan Reizner a karthauziakra vonatkozó adatokat vette] megjegyzi, hogy a cisterciák háza is a »hosszu utcában« a közterhek viselésétől mentes, anélkül, hogy erre nézve a jegyzőkönyvben valami feljegyzés előfordulna (...); pedig a cisterciák háza nem azonos azzal, a melyre a karthausiak Zápolyaitól a mentességet megnyerték.”⁹ Sajnos Reizner szűkszavú feljegyzéséből nem derül ki, hogy a két szerzetesrend háza kérdésében mi alapján foglalt állást.¹⁰ A fentiek alapján nem tűnik megnyugtatónak Haris Andrea azonosítása, és továbbra is kérdéses a karthauziak házbirtoklásának mikéntje a XVI. századi Pápán. Ezeknek a problémáknak a megoldásához szeretnék az alábbiakban közreadott források segítségével hozzájárulni.¹¹

A karthauziak mint háztulajdonosok megjelenését a városban 1520 körülre lehet tenni. Az ingatlan megvételének pontos időpontja nem ismert, de ebben az évben kaptak kiváltságokat a házukra Szapolyai István nádor özvegyétől, Hedvig tescheni hercegnőtől (2), valamint II. Lajos magyar királytól (1) és feltehetően Szapolyai István fiaitól, Szapolyai Jánostól és Györgytől is (3).¹² A szerzetesek választásában, miszerint Pápán vásárolnak ingatlant, bizonyára szerepet játszott a Szapolyai családhoz fűződő kapcsolatuk. A Szapolyai birtokok közelében lévő karthauzi kolostorok szerzetesei (Menedékkő, Lechnic, Lövöld) bőkezű támogatókra letek a szomszédos arisztokrata család tagjaiban. A XVI. század elejétől vannak adatok Hedvig hercegnő és néhai férje adományairól, amelyeket a menedékkői kolostornak nyújtottak.¹³ Hasonlóképpen közeli kapcsolat lehetett a lövöldi szerzetesek és a Pápán gyakorta tartózkodó nádor, Szapolyai István között is. Erre utal az a tény, hogy 1499-ben Pápán történt végrendelezésekor káplánjai mellett jelen volt két obszerváns ferences szerzetes, nyilván a pápai rendházból, és egy karthauzi barát, névszerint Mihály is, aki feltehetően a közeli lövöldi kolostor szerzetese volt.¹⁴ Az alább közölt forrásokból pedig arról szerezhetünk tudomást, hogy Hedvig hercegnő a lövöldi kolostort is támogatta, mégpedig egy Szűz Mária tiszteletére szentelt kápolna felépíttetésével a kolostor temploma mellett (1, 3).¹⁵ A szerzetesek tehát egy öket jelentősen támogató

⁹ REIZNER 1893. 608.

¹⁰ Véleményem szerint már az sem egyértelmű, hogy Reizner feljegyzésének utolsó félmondata még mindig a jegyzőkönyvből vett (szabad) idézet, vagy a szerző saját véleménye.

¹¹ A közreadott forrásokra külön nem hivatkozom, csupán az egyes regesztákra utalok a főszövegben zárójelbe tett számukkal.

¹² Bár a közölt források közül időrendben az első II. Lajosé (1520), és csak azt követi Hedvig hercegnő (1520) és a Szapolyai testvérek (1521) kiváltságlevele, de a király már utal a Szapolyaiak által biztosított kedvezményekre. Ennek, az uralkodónál korábbi Szapolyai-féle kiváltságolásnak az frásos nyomát őrizheti — amennyiben nem elírásról van szó — Reizner János regesztája Szapolyai János kiváltságleveléről, amelynek dátuma Reizner, illetve az Esterházyak pápai levéltárának *elenchusa* szerint 1520 volt. REIZNER 1893. 608.

¹³ DEDEK *Crescens Lajos: A karthauziak Magyarországon*. Bp., 1889. 183–185.

¹⁴ A végrendelet kiadása WAGNER, Carolus: *Analecta Scepusi sacri et profani*, pars I. Viennæ, 1773. 148–151., hivatkozott rész 149.

¹⁵ Az oklevelek közléseivel egybevágunk a Városlődön, a plébániatemplom (az egykori kolostortemplom) mellett folytatott régészeti feltárások eredményei is. Az 1990-es évek derekán végzett ásatás során felszínre kerültek a templomtól délre egy, a káptalanteremhez később hozzáépített kápolna maradványai. Az ásatást végző régészek megállapítása szerint a későgótikus, feltehetően hálóboltozatos kápolnát a XV. század végén építették. CSENGEL Péter—GERE László: Előzetes jelentés a városlődői karthauzi kolostor kutatásáról = *Műemlékvédelmi Szemle*, 1996/1. 53–84. (A kápolnára vonatkozó részek 66–67.)

arisztokrata család általuk is jól ismert birtokán, egy birtokközpontként jelentős szerepet játszó mezővárosban¹⁶ határozták el ingatlan vásárlását.¹⁷

Vajon milyen céllal vásárolták a szerzetesek pápai házukat? A karthauzi rend esetében egyértelműen ki lehet zárni a városban való megtelepedés szándékát. Ez a szerzetesrend szigorú szabályaival nem fér össze.¹⁸ A házvásárlást minden bizonnyal befektetésnek képzelhetjük el. A ház kiadásából befolyó jövedelem kiegészítette a kolostor birtokaiból származó bevételeket. Eme állításunk alátámasztására a kiváltságleveleket hívjuk segítségül, amelyek közül a II. Lajos-féle és a Szapolyai testvéreké is kiemeli a ház bérlőinek (*inquilini domus*) mentességét a város urai által kirótt adók alól. A kiváltságlevelek tanúsága szerint a karthauziak és a királynál szószólójuk, Szapolyai János már előre gondolt a ház esetleges kiadására, vagy olyan általános gyakorlat fogalmazódott meg a kiváltságlevelekben, ami természetesen tekinti bérlők fogadását.¹⁹ A kiváltságleveleken kívül későbbi, a XVII. század végéről származó pápai példát is fel lehet hozni a ház kiadásának gyakorlata mellett. A győri jezsuita kollégium 1671-ben vásárolt házat Pápán.²⁰ 1688 és 1727 között fennmaradt a kollégium bevételeinek részletes jegyzéke, amelyben 1688 és 1715 között nagyjából félévente ismételtelen megjelenik a pápai házból származó jövedelem. A nagy eltéréseket mutató összegek 7–8 forinttól 60 forintig terjednek, a legtöbb alkalommal 20 és 30 forint körül mozognak.²¹ Annak bemutatására, hogy a pápai házból befolyó jövedelem aránya hogy alakult a negyed évszázad alatt a kollégium összes jövedelméhez, illetve a hasonló típusú (cenzusból származó) jövedelmekhez képest, jelen tanulmány nem ad lehetőséget, de a számok önmagukban is igazolják, hogy a ház bérbeadásából származó bevétel nem volt elhanyagolható. Ugyanezzel számolhatunk a XVI. század elején is, tehát a lövöldi szerzetesek házvásárlásában bizonyára szerepet játszottak anyagi megfontolások is. Másfajta befektetésre is gondolhatunk azonban, ha erről az ingatlanszerzésről beszélünk. Legyen elég itt visszautalni mindarra, amit a (lövöldi) karthauziaknak a Szapolyaiakhoz fűződő kapcsolatáról mondtunk. Sok előnnyel

¹⁶ A korabeli városra, valamint a Szapolyaiakkal való kapcsolatára lásd KUBINYI András: A középkori Pápa = Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk. Kubinyi András. Pápa, 1994. 75–124.; ENGEL Pál: Uradalomszervezés a Dunántúlon a XIV–XV. században = Tanulmányok Pápa város történetéből 2. Szerk. Hermann István. Pápa, 1996. 21–30. és SOLYMOSI László: Adatok Pápa város középkori történetéhez = Uo. 31–53.

¹⁷ A vásárlást ismételtelen hangsúlyoznunk kell, mert ezt bizonyítja az alább közölt források szóhasználata. Ezzel ellentétben Szapolyai János 1520-as telekadományáról beszél Haris Andrea az 1735-ös telekkönyv szóhasználatát követve. Valószínűleg a kiváltságok adományozása mosódott egybe az utókor szemében a telekével. HARIS 1998. 367. 283. jegyzet.

¹⁸ A karthauzi rend szabályaira és életmódjára röviden: Magyar katolikus lexikon VI. Szerk. Diós István. Bp., 2001. 253–254.

¹⁹ A korabeli városi adóösszeírásokban országsszerte bőségesen találunk példákat az egyes házakban bérlők jelenlétére. Kifejezetten befektetésként értelmezhetjük a több házzal rendelkező személyek házbirtoklásait. Középkori példákat találhatunk Pozsony XV. századi adókönyveinek egyébként más szempontú vizsgálatában KOVÁTS Ferenc: Városi adózás a középkorban Pozsony szab. kir. város levéltárának anyaga nyomán. Pozsony, 1900.

²⁰ HARIS 1998. 349. N. 12.

²¹ [A győri jezsuita kollégium bevételeinek jegyzőkönyve 1688–1727] Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, cím és jelzet nélkül (régii jelzete: Vörösbérenyi plébánia I. K. II.)

kecsgethethetett, ha a barátok közel voltak mecénásaikhoz. Erre pedig mi sem volt egyszerűbb, mint egy lakóház birtoklása a birtokközpontul szolgáló településen.

Az 1520 körül vásárolt házat kevesebb, mint egy évtized elteltével eladták a szerzetesek. 1529 tavaszán kelt Péter lövöldi karthauzi perjel és Mészáros Benedek „adásvételi szerződése” (4). Szemmel láthatóan nem vált be a barátok számítása a pápai házzal kapcsolatban. A mohácsi vész után kialakult helyzetben előtérbe került a török elleni védekezés kérdése. A katonaállításból a lövöldi szerzetesek is kivették a részüket.²² Ez, illetve a kölcsönök,²³ amelyek behajtására alig nyílt reménye a kolostornak, kimerítette a lövöldi karthauziak erejét. Egy nagyobb összegű kölcsön fizetésére kérte a kolostort I. Ferdinánd király 1528 decemberében is. A kért 1500 forint helyett a szerzetesek csupán 500 forintot tudtak az uralkodó rendelkezésére bocsátani a következő év januárjában. Ez is mutatja anyagi helyzetük romlását, illetve a kívülről ártalmi túlbecslését. További gondokat eredményezhetett, hogy a kölcsön visszafizetése nehézségekbe ütközött, az adókból való megígért jóváírása nem valósult meg.²⁴ Időben ezzel esik egybe a ház eladása. Talán nem túl merész következtetés azt akár ehhez a konkrét kölcsönhöz, akár tágabban a rend anyagi alapjának megrendüléséhez kötni.

A házat a karthauziak 85 aranyforintért adták el Mészáros Benedeknek, fiának, János deáknak és név szerint meg nem nevezett leányainak. A XVI. század első feléből nem maradt ránk más pápai telek, illetve ház eladására vonatkozó adat, így a vételár értelmezése is nehezzé válik. Csupán feltételezhetjük azt is, hogy az 1630-ban kelt oklevélben (7) olvasható 135 forintnyi összeg, amelyért az egykori karthauzi-ház helyén álló lakóépület elkelt, nagyságrendjét tekintve hasonló a száz évvel korábbi vételárhoz.²⁵ Nézzünk meg tehát néhány, a XVII. század első feléből fennmaradt pápai házárat összehasonlításként. 1608-ban Tóti Demeter városi jegyző vett házat az Új utcában 116 forintért;²⁶ 1615-ben Pordán János az Ispitály utcában 32 forintért;²⁷

²² A lövöldi karthauzi kolostort az 1498. évi 20. törvénycikk 18 §-a 200 katona kiállítására kötelezte. Ez a szám a kolostor birtokainak ismeretében irreálisan magasnak tűnik, de egy 1528 körül keletkezett forrás megerősíti, hogy valóban ennyi fő kiállítását várták el a szerzetesektől. 1498: 1000–1526. évi törvény-cikkek. Szerk. Kolozsvári Sándor–Óvári Kelemen et al. Bp., 1899. (Magyar Törvénytár) 606.; 1528: BUNYITAY Vince–KARÁCSONYI János–RAPAICS Raymund: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából I. Bp., 1902. 423. (Az adatokat idézi: NÉMETH 1993–1994. 373.)

²³ NÉMETH 1993–1994. 373.

²⁴ Uo.

²⁵ Abban szinte bizonyosak lehetünk, hogy a két épület nem ugyanaz. Ha máskor nem, a tizenöt éves háború, s különösen a török uralom, majd a vallon lázadás körüli zűrzavaros időben feltételezhető a karthauziak által is birtokolt ház elpusztulása. (Erről az időszakról lásd PÁLFFY Géza: Pápa a hosszú török háborúban = A pápai vár felszabadításának négy száz éves emlékezete. Szerk. Hermann István. Pápa, 1997. 7–84.) Feltételezhetjük, hogy az ingatlan értékét a ház nagysága és állapota mellett befolyásolta a telek nagysága és elhelyezkedése is. Ez pedig minden bizonnyal változatlan maradt az eltelte egy évszázad alatt. Ez alapján valószínűsíthető, hogy az 1630-as és az 1529-es vételár nagyságrendjét tekintve körülbelül megfelel egymásnak.

²⁶ Veszprém Megyei Levéltár [a továbbiakban VeML] Veszprém vármegye nemesi közgyűléseinek iratai, Urbéri iratok, Különféle irományok [a továbbiakban IV. 1. g. bb.] VIII. 439. Fasc. A N°. 13.

²⁷ Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Levéltár, jelzet nélkül. Regesztája: O. 794. 356. 10. SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Pápa) kézirat-katalógusa, 1850 előtti kéziratok. Bp. 1987. (Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai 6.) 122.

1628-ban Nyikos Imre és Nyikos Ferenc a Kristóf utcában 429 forintért;²⁸ Túri Benedek 1641-ben adta el Kristóf utcai házát Gorup Ferenc veszprémi prépostnak 1000 forintért;²⁹ Kovács Lőrinc 1649-ben vásárolt egy leégett házat 40 forintért;³⁰ 1651-ben pedig a pápai pálosok vásároltak házat a Borsosgyöri kapu előtt 80 forintért és 15 köből búzáért.³¹ Egy személy kivételével a házak vásárlói a város előkelői közül kerültek ki. A kivétel Gorup Ferenc prépost, aki társadalmi állását és feltételezhető vagyoni helyzetét tekintve messze kiemelkedett a többi vásárló közül. Ez az általa vásárolt ház értékében is világosan megmutatkozik. Összehasonlítva az összegeket úgy tűnik, hogy a vizsgált ház árát tekintve az olcsóbb, középkategóriás házak közé tartozott. Ugyanezt feltételezhetjük a száz évvel korábbi karthauziak által birtokolt épületről is. Sajnos ezt az erősen hozzávetőleges besorolást — adatok híján — nem tudjuk konkrét tartalommal megtölteni, azaz nem tudjuk, mi határozta meg az egyes házak értékét, s miben is különböztek egymástól a 80 forintért, 135 forintért vagy éppen 429 forintért elkelt ingatlanok.³²

Végezetül ahhoz, hogy választ adhassunk arra a kérdésre, hogy vajon hol állt a városban a karthauziak háza, vázlatosan végig kell kísérmünk a telek további sorsát az alább közölt források segítségével. 1529-ben került Mészáros Benedekhez és családjához a Piac utcai ingatlan (4, 5). Egy emberöltő múltán, 1567-ben Nagy (Magnus) János fia, Balázs eladta Hosszú utcai örökölt házrészét Nagy (Magnus) Pálnak (6).³³ A következő adatunk a házra majd hatvan évvel későbbi, 1630-ból származik, amikor is Mészáros Benedek örökösei³⁴ Borbély Mihály és fia, Imre adják el a Marok-család házának is nevezett házat Bicó Jánosnak (7). Az utolsó adat szerint pedig Aga András kötötte le magtalan halála esetére feleségének az épületet 1646-ban (8).

²⁸ VeML IV. 1. g. bb. VIII. 439. Fasc. A. N°. 14.

²⁹ VeML A veszprémi székeskáptalan hiteleshelyi jegyzőkönyvei [XI. 1. i. aa.] 1. köt. (gépiratos regeszták) 60–61. 167. szám.

³⁰ Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai, 2. füzet. Szerk. Tóth Melinda. Bp., 1976. (A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportjának Forráskiadványai, 13.) [a továbbiakban DAP] 161. 674. szám.

³¹ DAP 161. 674. szám és uo. 167. 692. szám.

³² Nem is beszélve arról, hogy fogalmunk sincs az ingatlanpiac árváltozásairól; a néhány ismerttetett adat is ötven évet ölel fel, s ekkora időintervallumban már bizonyára jelentkezik a piac módosító hatása is.

³³ Csábító lehetőség Nagy (Magnus) Jánost Mészáros János deákkal azonosítani, így sikerülne magyarázatot találni az egyébként ismeretlen személyek, Nagy János és fia, Balázs megjelenésére. Ezt az azonosítást azonban csak egyetlen gyenge érv támogatná, mégpedig, hogy örökölt házrészét adja el Nagy Pálnak. Ez utóbbiról, és a házrész további sorsáról semmit sem tudunk. Esetleg az ő révén szerzethett részt a házban a Marok család.

³⁴

```

néhai Mészáros Benedek
|
néhai nemes Mészáros János deák
|
néhai nemes Mészáros Katalin
= néhai nemes Borbély András
|
nemes Borbély Mihály
|
nemes Borbély Imre

```

Az adataink között lévő réseket — részben — kiegészíthetjük a Haris Andrea által gyűjtött adatokkal. Megtalálhatjuk adattárában azt a házat, ahol tulajdonosként mind Borbély Mihály — Marok Lukáccsal közösen —, mind Bicó János, mind Aga András előfordul. Ez a ház az adattár 18-as számú épülete, amely a mai Fő utca 4-es szám alatt található³⁵ (a telken ma a református egyház úgynevezett ótemploma áll). A két telek — az alábbi forrásokban szereplő karthauzi-, majd Mészáros-féle ház telkének, illetve a Haris Andreánál szereplő, előbb a Bicó, majd az Aga család, végül református egyház tulajdonában lévő teleknek — azonosságát kétségtelenné teszi az előkerült források és a Haris Andrea által összegyűjtöttek összevetése. A telket, amelyet 1520 körül a lövöldi karthauzi szerzetesek vásároltak meg, 1529-ben eladták Mészáros Benedeknek. Örökösei birtokolták azt még 1630-ban is, amikor is Bicó János vette meg tőlük.³⁶ Bicó János tulajdonában volt a ház egészen 1638-ig. Ekkor elcserélte az ingatlant Aga András házával,³⁷ aki aztán a telket magtalan halála esetére, ami 1656 és 1660 között be is következett,³⁸ második feleségére, Tóti Lengyel Katóra hagyta. A telek további sorsát Haris Andrea tanulmányából a XVIII. század derekáig végigkövethetjük, későbbi sorsa pedig szorosan kapcsolódik a pápai református egyház történetéhez.³⁹

Tanulmányom tulajdonképpeni célját ezzel el is érte, megkíséreltem azonosítani a lövöldi karthauziak pápai házának helyét, s megpróbáltam választ adni a szerzetesek házbirtoklásának mikéntjére. Szót kell azonban ejtenem az eddig kevés figyelemre méltatott, de több oklevélben is említett szomszédokról. II. Lajos kiváltságleveléből (1) megtudjuk, hogy a karthauziak háza a városban lévő tő felé, néhai Kalmár Mihály házának környékén (*e regione*) található. A nehezen értelmezhető kifejezés magyarázatát az 1529-es városi oklevél adja meg (5), amely szerint a karthauziak háza a Piac utcában álló, Kalmár Mihály özvegyének, Ilonának a házával szemközti ház (*ex opposito*).⁴⁰ Ugyanabban, illetve a másik ez évben kelt oklevélben (4, 5) két további

³⁵ HARIS 1998. 350. N 18.

³⁶ Azzal, hogy 1615-ben Borbély Mihály és Marok Lukács már eladták házukat Bicó Jánosnak, ebben a tanulmányban nem foglalkozom. Az 1630-as oklevél (7) szóhasználata egyértelművé teszi, hogy ugyanarról a házról van szó, csak anyai változás történt, hogy ekkorra a Marok család birtoklása megszűnt az épületben. Az azonosítás szempontjából érdektelen a két adat közti (látszólagos?) ellentmondás. HARIS 1998. 350. N. 18.

³⁷ HARIS 1998. 350. N 18.

³⁸ Aga András a Haris Andrea által 1656-ra datált összeírásban még szerepel, míg az 1660-as összeírás már csak a feleségét említi. HARIS 1998. 350. N. 18. (az összeírásokról és az 1656-os datálásáról röviden uo. 344–346.)

³⁹ A pápai református egyház történetére lásd TÓTH Endre: A pápai református egyház története. Pápa, 1941. (a vizsgált telken épített templomra 238–246.) A templomról részletesebben Uő.: A pápai református templom története 1531–1785. Pápa, 1930. 16–31. és Uő.: A pápai református templom története 1785 óta és az építendő új templom. Pápa, 1930.

⁴⁰ A II. Lajos-féle oklevélben olvasható *versus piscinam* kifejezés valószínűleg csak azt határozta meg, hogy a kérdéses ház az utcának melyik oldali házsorában található. (A tő felőli oldalra a Piac utca, a mai Fő utca keleti házsora esett.) Kérdés, hogy miért a szemben lévő házzal pontosítja a helyét, s miért nem a közvetlen szomszédokkal. Valószínűtlen, hogy a városnak ez a része ne lett volna teljesen beépítve 1520-ban, ráadásul 1529-ben megemlíti a közvetlen szomszédokat is. Ugyanakkor az egyik 1529-es oklevélben (5) a szomszédok mellett a szemben lévő Kalmár Mihályné háza is előkerül. Elképzelhető, hogy a

szomszéd is szerepel: északról⁴¹ Becsei Benedek, délről pedig Mészáros Gergely. 1567-ben (6) a szomszédok északról Becsei Miklós, délről pedig Gejese Gergely voltak. Hatvan évvel később, 1630-ban (7) északról Uki János veszprémi alispán, délről Bús Imre pápai bíró, nyugatról pedig Tamassa Balázs szerepelnek szomszédokként. Haris Andrea adattárában is felbukkannak mind Bús Imre, mind Uki János házai, mégpedig a vizsgált telek szomszédaiaként.⁴² Tamassa Balázs háza nem található meg az adattárban, viszont az egykori karthauzi telek nyugati szomszédjaként jelölt telekről csak 1660-tól kezdődően maradtak fenn adatok.⁴³ Elképzelhető tehát, hogy ezen a helyen kell keresnünk a Tamassa-féle házat. Van azonban egy szépséghibája a szomszédokról eddig elmondottaknak. Uki János, az oklevél (7) szerinti északi szomszéd háza a Haris Andrea által közölt, s Henrik Maynczeknek az 1730-as évekbeli térképének felhasználásával készült térképen⁴⁴ a telektől délre található, ezzel szemben az oklevélben déli szomszédként jelzett Bús Imre-féle telek a térképen ettől északkeleti irányban található, Maynczek eredeti térképén⁴⁵ pedig a legjobb indulattal is keletre. Ez azonban érdemben nem befolyásolja vizsgálataim eredményét, csupán kapcsolódó problémákra, további vizsgálandó kérdésekre hívja fel a figyelmet.

* * *

Az alább közölt források a Magyar Országos Levéltárban maradtak fenn bemásolva egy öt lapot tartalmazó füzetbe. A másolatokat egy kéz írta valamikor az 1600-es évek derekán, legkorábban 1646-ban, amikor is az utolsó irat kelt. Valószínűbb azonban, hogy csak Aga András halála után történt meg az iratok egybemásolása, az 1650-es évek második felében. Erre utalhat az utolsó lap hátoldalára más kéz által rávezetett „Aga Andrasne Papay Hazarul valo Leuelek Paria”⁴⁶ A regeszták közlésénél nem ragaszkodtam az iratok eredeti sorrendjéhez, hanem az időrendet követtem.⁴⁷

talán kereskedelemmel foglalkozó Kalmár Mihály, és háza fontos(abb) viszonyítási pontként szolgált a városban.

⁴¹ A 4-es számú oklevélben Becsei *ab aquilone* szomszéd, míg az 5-ösben a *parte australi*. Ehhez hozzávéve a 6-os számú adatát, ahol Becsei Miklós, nyilvánvalóan Benedek fia vagy unokája a *septentrionali* szomszéd, feltehetjük, hogy északi szomszéd volt, s csupán elírás az 5-ös számú oklevél adata. (Különösen, mivel az ebben az oklevélben szereplő másik szomszéd, Mészáros Gergely a *parte meridionali* szerepel.)

⁴² Bús Imre, illetve a Bús család 1632-ben és 1715-ben (HARIS 1998. 350. N 17.), míg Uki János 1611-ben, Ferenc pedig 1656-ban és 1660-ban (Uo. 351. N 20).

⁴³ HARIS 1998. 351. N 19.

⁴⁴ Amelynek alapjául egy, a jelenlegi állapotokat (utcanevek, házzámozozás, telekrendszer) bemutató térkép szolgált, de rávetítette a Henrik Maynczek által az 1730-as években készített térkép házzámozozását is. HARIS 1998. 345.

⁴⁵ Eredetije VeML Kéziratos térképek [XV. 11. a.] T 560., fényképes és átrajzolt reprodukciója KUBINYI 1994. 54–55.

⁴⁶ Ez a felirat természetesen a másolatok elkészülte után bármikor felkerülhetett a hátoldalra, amíg a ház Aga Andrásné tulajdonában volt.

⁴⁷ Az eredeti forrásban a sorrend a következő: 3., 1., 4., 2., 5., 6., 7., 8. A regeszták elkészítésénél figyelembe vettem Borsa Iván ajánlásait. Ezek összefoglalása megtalálható BORSA Iván–MÁLYUSZ Elemér: A Szent-Iványi család levéltára 1230–1526. Bp., 1988. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok, 14.) 7–10.

1.

II. Lajos, Magyarország királya Szapolyai János és rokonai kérésére minden adó alól mentesíti a lövöldi karthauziak pápai házát
1520. július 13. (in *Margarethæ virg. et mart.*), Buda

Lajos király előtt megjelent Szapolyai (*Szapolya*) János (*spect. et magn.*) erdélyi vajda, és a maga, valamint anyja, Hedvig (*illustris*) tescheni (*Thesseniensis*) hercegnő és öccse, György nevében a következőket adta elő. A lövöldi (*Leueld/Löuöld*) karthauzi barátok a Veszprém (*Westprimiensi*) megyei Pápa (*Papa*) mezővárosban saját pénzükön egy kőházat vásároltak (*propriis suis pecuniis ... emissent*), amely ház a városban a tó felé (*versus piscinam*), néhai Kalmár (*Kalmár*) Mihály özvegyének (*honestæ*) a háza környékén (*e regione domus*) épült. Ezt a házat a nevezettek, gondoskodni akarván maguk és őseik lelkiüdvéről, valamint Szűz Mária iránti tiszteletükből, akinek a nevében a barátok kolostorának oldalához egy kápolnát is építettek (*in cuius nomine glorioso ad latus monasterii eorundem fratrum de Leueld unam capellam a fundamento extruxisset*), minden a ház után akár nekik maguknak, akár örököseiknek vagy pápai várnagyaiknak járó rendes vagy rendkívüli adó alól örök időkre mentesítették (*ab omnibus censibus, taxis et contributionibus tam ordinariis quam extraordinariis muneribus etiam ac servitiis aliisque quibusvis solutionibus*). Az uralkodó a megjelent kérésére felmenti a lövöldi karthauzi barátok házát neki vagy a kincstárnak járó valamennyi adó fizetése alól (*ab omni solutione taxarum et contributionum nostrarum tam ordinariarum quam extraordinariarum ac etiam subsidii nostri*), s utasítja Pált (*rev.*), a Szent Zsigmondról nevezett társaskáptalan prépostját, királyi kincstartót, valamint Veszprém megye ispánjait (*egr.*), alispánjait, szolgabíráit és rovóit, hogy a karthauziak pápai házát az adományozott kiváltságokban mindenkor tartsák meg.

Fennmaradási forma: XVII. századi egyszerű másolat

Lelőhely: Magyar Országos Levéltár [MOL], Városok iratai [R 314] 16. csomó, Pápa város 1537–1646. 1^y–2^y

Kiadás: —

Regeszta: REIZNER 1893. 608. („1520. Lajos király a lövöldi karthausiakat megerősíti azon kedvezményes jogukban, hogy a Pápa mezővárosban lévő házuk után semminémű terhet sem tartoznak fizetni.”)

Megjegyzés: kancelláriai jelzet a másolat után: Relatio illustrissimi domini Georgii Marchionis Brandenburgensis et N præpositus Agriensis

2.

Hedvig, Szapolyai István nádor özvegye minden adó és szolgáltatás alól mentesíti a lövöldi karthauziak pápai házát
1520. szeptember 11. (f. III. p. *Mariæ virg.*), Trencsén (in *arce nostra Threncsnyiensi*)

Hedvig tescheni (*Thesseniensis*) hercegnő, néhai Szapolyai (*Szapolja*) István (*spect. et magn.*) nádor özvegye a lövöldi (*Leueld*) karthauzi barátok kérésére Pápa (*Papa*) mezővárosban lévő házukat felmenti minden neki fizetendő rendes adó alól (*ab omni solutione censuum nostrorum ordinariorum*), egyúttal utasítja Essegvári (*Esseghvary*)

Ferencet (egr.), pápai várának várnagyát, az alvárnagyokat és a mezőváros elöljáróit (villicis), hogy a ház kiváltságait őrizték meg.

Fennmaradási forma: XVII. századi egyszerű másolat
 Leleghely: MOL R 314 16. csomó Pápa város 1537–1646. 3'
 Kiadás: —
 Regeszta: —

3.

Szapolyai János és György minden adó és szolgáltatás alól mentesítik
 a lövöldi karthauziak pápai házát

1521. július 2. (in visit. Mariæ virg.), Trencsén (in arce nostra Thyrnchiniensi)

Szapolyai (Zapolia) János erdélyi vajda és öccse, György, néhai anyjuk, Hedvig (illustrissima) hercegnő [kiváltságait megerősítendő], aki a karthauzi rend, s különösen a lövöldi (Leueld) kolostoruk, valamint Szűz Mária iránti tiszteletből, akinek a nevében a lövöldi monostorhoz tartozó templom oldalához egy kápolnát is építtetett (in cuius nomine glorioso ad latus eiusdem ecclesie monasterii eorundem fratrum de Leueld unam capellam a fundamento extruxerit), ahol naponta a saját, valamint néhai Szapolyai (Szapolya) István (magn.) és utódaik lelkiüdvéért szentmise-áldozatot mutatnak be (singulis diebus perpetue missarum solemnium ... ceteraque divina officia defunctorum cum devotis ceremoniis funeralium et cereorum accensurum singulis annis), a lövöldi karthauziak Veszprém (Wesprimiensi) megye Pápa (Papa) mezővárosában saját pénzükön vásárolt (pecuniis ipsorum ... emptam) kőházát mentesítik mindennemű őket magukat, utódaikat vagy várnagyait, alvárnagyait illető adó fizetése alól (ab omnibus datis collectis, censibus, taxis, contributionibus nostris ordinariis scilicet et extraordinariis aliisque quibuscumque exactionibus muneribus sive proventibus et obventionibus necnon servitiis et aliis quibusvis oneribus et solutionibus), továbbá felmentik a házat familiárisaik és zsoldosaik elszállásolásának kötelezettsége alól (a descensu familiarum seu stipendiariorum nostrorum ac qualiumcumque conditione hospitantium), és kiveszik várnagyainak és más familiárisaiknak a joghatósága, illetve a mezőváros bírójának és esküdteinek hatalma alól (ab omni etiam iurisdictione castellanorum et vicecastellanorum ceterorumque familiarum nostrorum seu potestate iudicis et iuratorum oppidi nostri). Egyidejűleg utasítják Essegvári (Essegghvar) Ferencet (egr.), pápai váruk várnagyát, az alvárnagyokat, valamint a mezőváros bíróját és esküdteit, hogy a ház kiváltságait tartsák tiszteletben, és ne kényszerítsék fizetésre annak vendégeit és bérlőit sem (hospites ac inquilinos domus eiusdem).

Fennmaradási forma: XVII. századi egyszerű másolat
 Leleghely: MOL R 314 16. csomó Pápa város 1537–1646. 1°*
 Kiadás: —
 Regeszta: REIZNER 1983. 608. („1520. [!] Zápolyai János a lövöldi karthauziak által Pápa mezővárosában megvásárolt ház után mindennemű szolgálmány teljesítését elengedi.”)
 Megjegyzés: A másolat után: Ad reverendissimum dominum Nicolaum Tegnewczii (?)

4.

Péter, a lövöldi karthauzi rendház perjele eladja a rend pápai házát
Mészáros Benedeknek és gyermekeinek
1529. március 1. (f. II. p. dom. Oculi)

Péter, a lövöldi (*Leueld*) karthauzi kolostor perjele a Pápa (*Papa*) mezővárosban, a Piac utcában (*Piarcz utsa*) lévő házat, amelynek a szomszédai északról (*ab aquilonari*) néhai Becsei (*Bechei*) Tamás fia: Benedek, délről (*a meridionali*) pedig Mészáros (*Meszaros*) Gergely pápai polgároknak (*prudantium et circumsectorum civium*) a házai, eladja Mészáros (*Meszaros*) Benedeknek (*prudenti et circumspecto*) és fiának: János deáknak, valamint leányainak és örököseiknek azon kiváltságok alatt, amelyek Lajos királynak (*ser.*), a néhai Hedvig hercegnőnek (*illustrissimæ*) és néhai Szapolyai (*Zapolya*) István nádor (*spect. et magn.*) fiainak: Jánosnak és Györgynek (*spect. et magn.*) a kiváltságleveleiből világosan kiderülnek, nyolcvanöt jó pénzben számolt magyar aranyforintért (*in et pro octuaginta quinque florenis auri bonæ monetæ Hungaricalibus*).

Fennmaradási forma: XVII. századi egyszerű másolat

Lelőhely: MOL R 314 16. csomó Pápa város 1537–1646. 2^v–3^r

Kiadás: —

Regeszta: —

5.

Bakos Balázs pápai bíró előtt Szegedi Ferenc lövöldi karthauzi barát a konvent
nevében eladja a rend pápai házát Mészáros Benedeknek és örököseinek
1529. április 13. (f. III. p. dom. misericordia Domini), Pápa

Bakos Balázs bíró, a tizenként esküdt és a többi pápai (*de Papa*) polgár előtt Szegedi (*de Szeged*) Ferenc karthauzi barát (*honorabilis et religiosus*) Péter perjel és a lövöldi (*Leueld*) konvent nevében a konventnek Pápa mezővárosában, a Piac utcában (*Piarcz ucza*) lévő házát, amelynek a szomszédai délről (*a parte meridionali*) Mészáros (*Meszaros*) Gergely, északról (*a parte australi*⁴⁸) Becsei (*Bechej*) Benedek polgárok telkei, szemben pedig (*ex opposito*) néhai Kalmár (*Kalmár*) Mihály özvegyének, llónának a telke található, eladja minden tartozékaival, mégpedig nyolc kaszálójával, művelt és műveletlen szántóföldjével együtt (*octo fœnetis, terris arabilibus cultis et incultis*) Mészáros (*Meszaros*) Benedeknek (*prudenti et circumspecto*) és örököseinek nyolcvanöt készpénzben kifizetett magyar aranyforintért (*pro octuaginta quinque florenis auri Ungaricalibus paratis in monetis*).

Fennmaradási forma: XVII. századi egyszerű másolat

Lelőhely: MOL R 314 16. csomó Pápa város 1537–1646. 3^v–

Kiadás: —

Regeszta: —

⁴⁸ Feltehetően elírás *aquilonari* helyett, vö. a 41. jegyzetben írottakat.

6.

Máté pápai bíró előtt Nagy Balázs eladja örökölt házrészét Nagy Pálnak
1567. április 23. (in Adalberti ep.), Pápa

Máté pápai (*de Papa*) bíró és a tizenkét esküdt előtt Nagy (*Magni*) János fia: Balázs a Hosszú utcában (*in platea Hossu ucha*) bizonyos egy teleknyi kúriának örökölt részét (*quandam portionem hæreditariam unius fundi curiæ*), amelyet északról (*a septentrionali*) Becsei (*Becsey*) Miklós, délről (*a parte ... meridionali*) Gejcse (*Geyche*) Gergely telkei határolnak, eladja Nagy (*Magno*) Pál polgárnak (*circumspecto*) harmincegy aranyforintért (*pro triginta et uno floreno auri*).

Fennmaradási forma: XVII. századi egyszerű másolat

Lelőhely: MOL R 314 16. csomó Pápa város 1537–1646. 3^v–4^v

Kiadás: —

Regeszta: —

7.

A vasvári káptalan előtt Borbély Mihály deák eladja házát Bicó Jánosnak
1630. május 3. (in inventionis S. Crucis)

A vasvári káptalan előtt néhai Borbély (*Barbely*) Andrásnak (*nobilis*) néhai feleségétől, Katalintól (*nobili*), aki néhai Mészáros (*Meszáros*) Benedek fiának: néhai Jánosnak (*nobilis*) a leánya, született fia: Borbély (*Barbely*) Mihály deák (*nobilis*) és fia, Imre a szegénységtől kényszerítve Veszprém (*Wespriniensi*) megyében, Pápa (*Papá*) mezővárosban a Hosszú utcában (*platea Hussu ucha*) lévő nemesi vagy kiváltságolt egész házukat, amelyet másként a Marok család házának is neveznek (*alias domum familiæ Marok nuncupatam*), és amelynek szomszédai délről (*ab austro*) Bús Imre, északról (*ab aquilone*) Uki (*Uky*) János Veszprém megye alispánja (*egr.*), nyugatról (*ab occidente*) pedig Tamassa Balázs polgárok (*prudensium et circumspectorum*) házai, minden tartozékával, szántóival és régi kiváltságaival együtt eladják Bicó (*Byczo*) Jánosnak (*prudenti ac circumspecto*) és feleségének Ilonának, valamint örökösüknek száz-harmincöt magyar forintért (*in et pro centum et triginta quinque florenis Hungaricalibus*).

Fennmaradási forma: XVII. századi egyszerű másolat

Lelőhely: MOL R 314 16. csomó Pápa város 1537–1646. 4^v

Kiadás: —

Regeszta: —

8.

Aga András magtalan halála esetén feleségére hagyja javait, köztük pápai házát is
1646. április 23., Pápa

Mezőlaki Aga (*Mezzőlaki Agha*) András, mivel az elmúlt farsang utolsó vasárnapján [II. 8.] feleségül vett Lengyel Katónak, tóti (*Tothi*) Lengyel Miklós (*nemzetes*) leányának az illő menyegzői ajándékot (*arany lánchokkal, násfával, függőkkel, szelyem szoknyákkal, vállakkal, subakkal, fey és kész ékesítő arany és gyöngy ezkzökkel*) megadni nem tudta, bocsánatot kér. Egyúttal ezért magtalan halála esetére a Veszprém

(Weszpremi) megyei jószágait (Mezőlakon, Aszonyfalván, Matisházán, Barakonházán, Szent Péteren, Themán, Zelmeczeyen, Szent Lőrinczen, Kamondon, Becsen, Gyepsen (?), Bandon, Pápxán, és az Dobaý határban való szőlőmet) ezer arany értékben elzálogosítja feleségének. Azokat pedig, amelyeket ezek közül zálogban birtokol vagy saját maga vett (pápai házomat kertével, és az somloi szőlőmet) örökbe adja neki. Ezeken kívül ezer forint értékben elzálogosítja feleségének Vas megyei jószágait is (Szombathelyen, Gyakfalvan, Trestyénfalvan, Szent Györgyön, Gorban, Szent Mihályon, Also Reőneken). Feleségének hagyja arany, ezüst és más ingó javainak felét is. Mindezt azzal a kikötéssel, hogy Zámbo (Zambo) Sára asszonyra haláláig gondot viseljen és temettesse is el.

Fennmaradási forma: XVII. századi egyszerű másolat

Lelőhely: MOL R 314 16. csomó Pápa város 1537–1646. 4^v–5^t

Kiadás: —

Regesza: —

SUMMARY

ISTVÁN HERMANN Jr.

The Carthusian Monks in Pápa

Addenda to the history of houses and their proprietors in Pápa

It has been long familiar for local historians that the monks of Lövöld (Városlőd) had possessed a house in Pápa during the first half of the 16th century. The appropriate identification of the location of the building, however, has been made uncertain by the scanty documentation available so far. New sources found in the Hungarian National Archives have given us an opportunity to reconstruct some circumstances of the ownership besides the exact localization of the property, which are inclosed in the appendix of this paper. The building proper, which was situated in the one-time Piac Street on the ground-plot of the Old Calvinist Church, stood exactly at 4 Main Road. The building had been bought by the Carthusians at around 1520, and the Szapolyai family — King Louis II to be more exact — donated them exemption from taxation for the years to come. In the course of the purchase of this ground-plot, monks were motivated by the opportunity of investment in order to keep up better contacts with the aristocratic sponsors on the one hand, and the revenue gained by renting it on the other. Upon the appearance of Turkish invaders the financial conditions of the Carthusian order changed significantly. Recruitment and unwanted loans drove them to sel the house to a citizen of Pápa, Benedek Mészáros and his children, for 85 Gold Forints in 1529. With the help of the documents inclosed here, we may try to outline the further history of proprietorship of the house. The descendants of Benedek Mészáros had owned the house up until 1630, when the impoverished relatives sold it to a significant citizen of Pápa, János Bicó for 135 Forints. János Bicó had not owned the house for long, since he changed it for the house owned by János Aga. Sources identified so far have directed us up to the middle of the 17th century. The later history of the ground-plot is familiar to us from the special literature due to the publications of Andrea Szabó. At the turn of the 17th and the 18th centuries, the building was bought by the Calvinist Church, and had their church built at the end of the 18th century. The significance of our investigations can be seen by the fact that we have managed to trace the proprietorship of a ground-plot back to the first decades of the 16th century, which has only been feasible in the case of our parish-church so far.